

УДК 349.22

М.А. ДІДИЧЕНКО, Господарський суд міста Києва

СТАН СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДДІВ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ РЕФОРМИ

Ключові слова: соціальне забезпечення суддів, незалежність суддів, судова реформа

Мета проведення даного дослідження полягає у визначенні оцінки стану соціального забезпечення суддів в умовах проведення судово-правової реформи, з'ясуванню чинників, які впливають на стан соціального забезпечення носіїв судової влади. Його актуальність обумовлюється тим, що в Україні, в умовах політичної та економічної кризи, продовжується реформування судової системи, яка спрямована на становлення незалежної судової влади, що забезпечується з боку держави низкою гарантій, серед яких найбільш складним та болючим аспектом залишається питання соціального забезпечення носіїв судової влади. Метою статті є визначити рівень соціального забезпечення носіїв судової влади та з'ясувати, який вплив воно має на дотримання принципу незалежності судової влади в Україні. Для досягнення цього передбачається дослідити зв'язок між незалежністю суддів та їх соціальним забезпеченням, провести порівняльний аналіз соціально-забезпечувальних норм чинного законодавства та положень Закону України «Про статус суддів», що втратив чинність через прийняття Закону України «Про судоустрій та статус суддів», визначити стан соціального забезпечення носіїв судової влади.

Питання незалежності судової влади, незалежності суддів, дотримання міжнародних стандартів в цій сфері в Україні було предметом досліджень, зокрема, В.В. Городовенка, Т.В. Галайденко, Б.Є. Желіка, М.М. Куцина, Т.Б. Любовнікової, Л.М. Москвич, В. Скоморохи, М. Савенка, Д.М. Притики, С.Г. Штогу-

на та інших науковців. При цьому питанню щодо вивчення стану соціального забезпечення суддів не було приділено достатньої уваги.

Останні роки Україна взяла стратегічний курс на Європейську інтеграцію, що вимагає від держави створення умов дотримання і реального забезпечення гарантованих на конституційному рівні основних прав та свобод людини і громадянина. Ключове місце в забезпеченні і дотриманні прав і свобод людини та громадянина відведено суду як органу державної влади, на який покладено здійснення правосуддя на засадах верховенства права, законності, об'єктивності й неупередженості. Тому реформування судової влади в Україні повинно відбуватись з урахуванням загальноновизнаних європейських стандартів та демократичних принципів правової держави, де особливе значення набуває незалежність судової гілки влади.

На міжнародному рівні принцип незалежності судової влади розглядається нероздільно з принципом незалежності судової системи. Незалежність визнається та підтверджується як загальна ознака (атрибут) судів у демократичних суспільствах. Незалежність судової влади має конкретний вияв у незалежності суддів – носіїв судової влади [1, с.41]. Відтак незалежність судової гілки влади визначальним чином впливає на незалежність та самостійність суддів під час відправлення правосуддя.

Незалежність суддів забезпечується визначеною чинним законодавством системою гарантій, якими є: особливий порядок призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення суддів, здійснення правосуддя відповідно до встановленої законом процедури, таємниця прийняття судового рішення і заборона її розголошення, обов'язковість судового рішення, недопустимість втручання у здійснення правосуддя, впливу на суд або суддів у будь-який спосіб, неповаги до суду та встановлення відповідальності за такі діяння, особливий порядок фінансування та організаційного забезпечення судів, а також визначені законом засоби забезпечення особистої без-

пеки суддів, їх сімей, майна та інші засоби їх правового захисту, функціонування органів суддівського самоврядування [2]. Не применшуючи значущість наведених гарантій незалежності і самостійності суддів, слід вказати на особливе місце гарантій щодо соціального забезпечення, які включають стабільно високу матеріальну винагороду за суддівську роботу, належне медичне, побутове, житлове забезпечення та інші соціальні гарантії суддів.

У ході проведення судово-правової реформи у 2010 р. Верховною Радою України ухвалений Закон України «Про судоустрій і статус суддів», пріоритетною метою якого є удосконалення системи українського судочинства до вимог міжнародних стандартів, зокрема, у сфері соціального забезпечення суддів. Очікувалось, що з ухваленням нового Закону рівень матеріального та соціального забезпечення значно покращиться. Однак, прийнятий Закон України «Про судоустрій і статус суддів» не лише не покращив стан соціального забезпечення носіїв судової влади, а навпаки скасував існуючі соціальні гарантії суддів.

Г.М. Дрок вказує, що стартова заробітна плата судді нижчого рівня і класу підвищується в 5 разів – з 3 тисяч до 14 тис. грн на місяць, її розмір прив'язується до загальнодержавної мінімальної заробітної плати, яка, у свою чергу, змінюється, виходячи з індексів інфляції та цін на споживчі товари. Ця сама стартова заробітна плата судді стане відправною величиною для нарахування зарплат суддів усіх вищестоящих судів, включаючи Верховний Суд України, для кожного з яких законодавчо прописаний свій коефіцієнт. Таким чином, зростання заробітних плат українських суддів буде автоматичним – поза розсудом законодавчої або виконавчої влади [3, с.291].

Проте, необхідно зауважити, що збільшення заробітної плати відбулось за рахунок урізання низки інших соціальних гарантій суддів, які передбачались Законом України «Про статус суддів», що вже втратив чинність. При цьому, слід зазначити, що положення Закону чітко визначають складові суддівської винагороди, яка складається з посадового окладу

та доплат за вислугу років, перебування на адміністративній посаді в суді, науковий ступінь, роботу, яка передбачає доступ до державної таємниці (ст.129) [4]. Зазначена норма скасовує премії суддям, що є негативним моментом, адже за результатами якісної та плідної роботи кожний суддя мав право на додаткову винагороду – премію, що з одного боку стимулювало і мотивувало його до самовдосконалення та підвищення свого професійного рівня, а з іншого – формувало відповідальне ставлення до здійснення правосуддя [5, с.103].

Особливої уваги заслуговує питання забезпечення суддів житлом. Так, положення Закону України «Про статус суддів» містили норму, яка визначала, що не пізніше як через шість місяців після обрання суддя, який потребує поліпшення житлових умов, забезпечується благоустроєним житлом у вигляді окремої квартири чи будинку або службовим житлом за місцем знаходження суду. У разі незабезпечення судді благоустроєним житлом у зазначені строки суд за рахунок державного бюджету може придбати квартиру або будинок за ринковими цінами і передати їх у користування судді. Порядок фінансування судів для цієї мети, а також порядок розрахунків з державним бюджетом органу державної виконавчої влади, який своєчасно не надав судді житло, визначався Кабінетом Міністрів України (ст.44) [6]. Станом на теперішній час проблема забезпечення суддів житлом не вирішена, оскільки Закон України «Про судоустрій і статус судів» встановлює, що після призначення на посаду судді, які потребують поліпшення житлових умов, забезпечуються службовим житлом за місцем знаходження суду. Таким чином, ст.132 Закону України «Про судоустрій і статус судів» на даний час не встановлює строків забезпечення суддів житлом, отже суддя, що потребує покращення житлових умов, може чекати роками реалізації цієї гарантії.

Цілковито негативну реакцію викликає також обмеження в новому Законі гарантій медичного обслуговування суддів, адже загальновідомо, що служителі Феміди надзвичайно завантажені та напружено працюють, при

цьому всі усвідомлюють необхідність вжиття заходів, спрямованих на оздоровлення суддівського корпусу, а даним Законом не тільки позбавлено суддів права на безплатне медичне обслуговування, але й взагалі не передбачено можливості отримання за рахунок державного бюджету путівки на санаторно-курортне лікування. Отже, фактично позбавляючи суддів можливості отримувати додаткову грошову винагороду (премію), що призводить до зниження рівня їх заробітної плати, даний Закон ще й призводить до необхідності додаткових витрат суддів на медичне обслуговування та санаторно-курортне лікування як обов'язковий профілактичний атрибут забезпечення здоров'я [5, с.103].

Передбачена Законом «Про статус суддів» 50 % знижка оплати вартості комунальних послуг суддям і членам їхніх сімей (ст.44) [6] також не знайшла свого відображення Законі України «Про судоустрій і статус судів», що значно погіршує стан соціального забезпечення суддів. З прийняттям Закону України «Про судоустрій судді та статус суддів» носії судової влади позбавлені права на відставку за станом здоров'я.

Отже, необхідно констатувати, що з прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус судів» суттєво зменшені як розмір, так і обсяг соціальних гарантій суддів. Така ситуація є неприпустимою, навіть за умов економічної кризи в державі. Зокрема, М. Савенко зазначає, що видатки з Державного бюджету України на утримання судової влади безпосередньо захищені Конституцією України і не можуть бути скорочені органами законодавчої влади нижче того рівня, що забезпечує можливість повного і незалежного здійснення правосуддя. Обмеження видатків на фінансування судової влади не гарантує належних умов для повного і незалежного здійснення правосуддя і підриває довіру громадян до державної влади, ставить під загрозу утвердження і забезпечення прав і свобод людини [7, с.44].

Слід зазначити, що міжнародні стандарти у сфері судочинства вказують на те, що в національні закони не можуть вноситися зміни,

спрямовані на зниження рівня гарантій, вже досягнутих у відповідних країнах (п.1.1) [8]. Аналогічна за значенням норма знайшла відображення в Конституції України, яка визначає, що при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ст.22) [9]. Відтак у разі зменшення розміру або обсягу соціального забезпечення суддів держава повинна їх замінити на адекватні або компенсувати такі зміни.

Незважаючи на позитивні досягнення в процесі проведення судової реформи, особливо у зв'язку з прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» відбулось погіршення стану соціального забезпечення служителів Феміди, що негативно позначилось на незалежності суддів. Так, Т.В. Галайденко вказує, що, на жаль, практичний стан дотримання проголошеного принципу незалежності суддів на сьогодні є незадовільним. Зокрема, фіксуються численні випадки тиску на суд, втручання в діяльність судових органів представників влади і громадських організацій, прояви неповаги до суду [10, с.28].

На те, що сьогодні здійснення правосуддя в Україні відбувається в складних умовах, які характеризуються, зокрема, невиконанням встановлених законодавством гарантій щодо забезпечення незалежності судової влади свідчить також Постанова Пленуму Верховного Суду України від 13.06.2007 р. № 8 «Про незалежність судової влади». Зокрема, в ній зазначено, що незалежність і самостійність суддів в Україні належним чином не забезпечені. На практиці законодавчим органом, органами виконавчої влади, їх посадовими особами ігнорується конституційний принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову. Мають місце спроби втручання в організацію діяльності судів, вирішення конкретних судових справ, перешкоджання здійсненню судами правосуддя на визначених законом засадах, тиск на суддів шляхом погроз, шантажу та іншого протиправного впливу, в тому числі у формі прийняття незаконних нормативно-правових актів та правових актів індивідуаль-

ної дії, неправомірного використання суб'єктами влади наданих їм повноважень, а також незаконного наділення деяких державних органів відповідними повноваженнями, що посилює залежність від них судів та суддів. Останнім часом факти тиску на суддів і втручання в діяльність судів набули системного та відвертого характеру, зокрема при розгляді судами справ, формуванні суддівського корпусу, призначенні суддів на адміністративні посади, вирішенні питань про відповідальність суддів. Вказані негативні явища набули значного поширення і становлять загрозу утвердженню в державі принципу верховенства права, здійсненню правосуддя на засадах, визначених Конституцією та законами України [2]. Слід наголосити на тому, що на сьогоднішній день залишається болючим та актуальним питання соціального забезпечення суддів, незадовільний стан якого породжує корупцію в судових органах, що неодмінно впливає на об'єктивне й безстороннє правосуддя, ефективність захисту прав і інтересів людини та громадянина.

Д.М. Притика вказує, що у державі, яка прагне стати правовою, суд має бути авторитетним, незалежним, владним і самостійним, таким, у якому люди бачать не бюрократичну установу, а реального гаранта їх прав, надійного захисника їх інтересів [11, с.57], де незалежність суддів є основною передумовою функціонування самостійної й авторитетної судової влади, здатної забезпечити об'єктивне й безстороннє правосуддя, ефективно захистити права і свободи людини і громадянина [10, с.36]. Однак ситуацію, що склалася навколо судової системи, можна вважати складовою руйнації правосуддя. Втручання у діяльність судів та суддів з боку владних і політичних суб'єктів, тиск на них призводять до системного безпрецедентного використання представниками влади наданих їм повноважень. Є відповідні намагання перетворити їх з органів правосуддя на знаряддя для виконання політичних та особистих замовлень, зробити додатком тієї чи іншої політичної сили, засобом задоволення політичних, корпорати-

вних та приватних інтересів [12, с.38]. У зв'язку з цим Президент України В. Янукович серед основних напрямів судової реформи називає забезпечення їх незалежності в процесі фінансування з Держбюджету [13], а також встановлення такого рівня соціального забезпечення судді, який би відповідав їх високому статусу носіїв судової влади. Якщо бажаємо побудувати правову державу, то час декларативного проголошення незалежності суду та суддів минув, життя диктує вимоги реально забезпечити таку незалежність як юридично, так і економічно [14, с.45].

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що наразі відбувається зменшення змісту та обсягу соціального забезпечення суддівського корпусу, що негативно позначається на незалежності самих судів, що, на нашу думку, обумовлено низкою чинників, до яких слід віднести політичну та економічну кризи в державі. Однак визначальним чинником є прагнення окремих політичних сил встановити контроль над судочинством в Україні. Така ситуація навколо судової влади є неприпустимою, суперечить національному законодавству і вимогам міжнародних правових актів. Тому з метою подальшого становлення та розвитку судової влади як незалежної гілки влади є вкрай необхідним вжиття ефективних заходів щодо покращення стану соціального забезпечення суддів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Городовенко В. В. Європейські стандарти незалежності судової влади / В. В. Городовенко // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 1 (65). – С. 40–44.
2. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про незалежність судової влади» : від 13.06.2007 р., № 8 // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 6. – С. 2–6.
3. Дрок Г. М. Конституційно-правові засади реформування судової влади в сучасних умовах державотворення в Україні / Г. М. Дрок // Актуальні проблеми політики. – 2011. – Вип. 42. – С. 280–294.

4. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» : від 07.07.2010 р. № 2453–VI // *Голос України*. – 2010. – № 142.

5. Желік Б. Є. Належне матеріальне та соціальне забезпечення суддів як гарантія їх незалежності і недоторканності в контексті аналізу Закону України «Про судоустрій і статус суддів» / Б. Є. Желік // *Вісник Вищої ради юстиції*. – 2010. – № 4. – С. 98–104.

6. Закон України «Про статус суддів» : від 15.12.1992 р., № 2862–XII // *Урядовий кур'єр*. – 1993. – № 21–22.

7. Савенко М. Спеціальні гарантії незалежності та недоторканності суддів Конституційного Суду України / М. Савенко // *Вісник Конституційного Суду України*. – 2004. – № 4. – С. 36–47.

8. Європейська хартія про закон «Про статус суддів» : 10.07.1998 р. // *Судова практика*. – 2011. – № 3.

9. Конституція України : від 28.06.1996 р. // *ВВР України*. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

10. Галайденко Т. В. До питання розмежування категорій «принцип незалежності суддів» та «гарантій його реалізації» / Т. В. Галайденко // *Вісник Вищої ради юстиції*. – 2010. – № 3. – С. 28–40.

11. Притика Д. М. Правові засади становлення судової влади в Україні / Д. М. Притика // *Вісник господарського судочинства*. – 2011. – № 3. – С. 57–72.

12. Галайденко Т. В. Проблеми забезпечення фінансової незалежності судової гілки влади / Т. В. Галайденко // *Вісник Вищої ради юстиції*. – 2010. – № 2. – С. 38–43.

13. Послання Президента України В. Януковича до Українського народу «Не люди для реформ, а реформи для людей» // *Урядовий кур'єр*. – 2010. – № 101.

14. Штогун С. Г. Проблеми правових гарантій незалежності суддів в Україні / С. Г. Штогун // *Право України*. – 2003. – № 3. – С. 42–45.

Дідиченко М. А. Стан соціального забезпечення суддів в умовах проведення судової реформи / М. А. Дідиченко // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 183–187 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12dampcd.pdf>

Вивчено стан соціального забезпечення суддів як однієї з гарантій незалежності судової влади в Україні. З'ясовано фактори, які впливають на рівень соціального забезпечення суддів.

Дидиченко М.А. Состояние социального обеспечения судей в условиях проведение судебной реформы

Изучено состояние социального обеспечения судей как одной из гарантий независимости судебной власти в Украине. Выяснены факторы, которые влияют на уровень социального обеспечения судей.

Diduchenko M.A. The State of Public Welfare of Judges is in Terms Realization of Judicial Reform

The state of public welfare of judges is studied as one of guarantees of independence of department judicial at Ukraine. Factors that influence on the level of public welfare of judges are found out.